

"המזרח" - העתון המצוייר של מיכאל פיקובסקי דב גנחובסקי

עיתון המזרח שנת ה'תש"ב ביישוב יהודה בארץ ישראל. כותב המזרח - 'המזרח'

בגיליון הקודם של "קשר" (מס' 7) הופיע מאמרה של תרצה שפיר-בנימיני על "כלנוע" - העתון המצוייר הראשון בארץ ישראל. דב גנחובסקי מעניק את הכתורה ל"המזרח", שחופיע בירושלים שנים מספר לפני "כלנוע".

זוהי תמונה קבוצתית של העתונות היהודית בארץ-ישראל באביב 1925. ומי במרכז הצילום? "המזרח", דו שבועון ירושלמי מצויר. עם כל הכבוד, חרף שמו, לא היה עתון זה במרכז "המזרח" של העתונות בארץ אז. אולם יחודיותו הכפולה, כדו שבועון וכעתון המצויר הראשון בארץ ישראל, היא אשר עשתה אותו ל"סיפור" בתולדות העתונות בארץ.

מיכאל פיקובסקי בן ה-58 עלה ארצה מאודסה, בה היה צינקוגרף, עורך ומו"ל, ב-1924, והקים בשכונת מוסררה בירושלים צינקוגרפיה — מפעל לגלופות, ששימשו להדפסת צילומים ואיורים. עמו עלה גם בנו אמיל, שעתידי היה להמשיך במפעלו. הצרה היתה, שלאותה צינקוגרפיה חדשה לא נמצאה אז עבודה רבה מדי. כשאין עבודה — יוצרים אותה. פיקובסקי יסד במקביל לצינקוגרפיה את "החברה הא"י למסחר והוצאה", שעסקה ב"דברי אמנות וספרים, עומדים בקשרים עם כל העולם, אקטפורט בתנאים הכי נוחים", והוציאה את התנ"ך בתמונות של אבל פן — "25 תמונות ליטוגרפיות צבעים".

וכך, כדי לספק עבודה לצינקוגרפיה ("קלישאות בשביל אילוסטרציות בעלות צבע אחד והרכה צבעים נעשות כהדרור רב"), הוציא פיקובסקי לאור במהלך 1925 את הדו שבועון "המזרח", העתון המצויר הראשון בארץ. החוברת הראשונה נושאת את התאריכים א'-ט"ו בניסן תרפ"ה, 1-15 באפריל 1925. האחרונה, מספר 7-6, כבר אינה נושאת תיארוך של שבועיים, מסיבות מובנות, אלא של יום אחד: כ"ד באב תרפ"ה, 14 באוגוסט 1925. התצלום הקבוצתי שבו התחלנו היה למעשה תצלום פרידה של "המזרח", והופיע בחוברת האחרונה שלו שראתה אור.

אופייני הוא, כי רק בחוברת החמישית, זו שלפני האחרונה, נזכרה מערכת "המזרח" להסביר, ולו בעקיפין, מהו העתון ומה מטרתו:

בשים לב אל הערך הגדול אשר למתן חיי ארצנו וישובנו בתמונות, כדוגמא אשר הדיינו כבר בארבעת גליונות 'המזרח' אשר הוצאנו, ובשים לב גם אל קשי העבודה הענפה הזאת, החדשה עוד בארץ, אנו

מתכבדים לבקש את הצלמים ואת הציירים אשר בארץ, איש איש במקומו, הן פרופסיונלים והן חובבים, להיות לנו לעזר בעבודתנו. עשינו חדשה בארץ אשר שמחה לבבות אלפים מבני עמנו בארצנו ובכל פנות הגולה — 'המזרח' נפוץ כמעט בכל ארץ שיש בה אוכלוסין יהודים — ואנחנו עומדים על משמרתנו להוסיף ולשכלל את עתוננו ולעשותנו ברכה ואספקלריה מאירה את חיינו ומטפת נחומים לאחינו הרחוקים שאינם זוכים להיות בעצמם בארצנו. מן הראוי אפוא שיבואו בעלי מקצוע לעזרתנו, שיעמדו בכל מקום על המשמר להאיר בתמונות את החיים בארץ, את חיי העבודה והיצירה, את המאורעות העוברים עלינו, את חיי השכנים, וגם לאסוף תמונות עתיקות, שישנן בודאי בכל מקום, מראשית התהוות הישוב, ולשלוח לנו, בלויית רשימת דברים המסמנים את המקום ואת המאורע ואת הזמן. מערכת 'המזרח' תהיה אסירת תודה לכל אשר יבוא לעזרתה, והיא גם נכונה לשלם בעד העזרה לפי ערכה.

עתון בשלוש שפות

אבל ב"המזרח" ידעו לא לקחת דברים ברצינות רבה מדי. הנה תוצאות משאל מדומה על העתון הרצוי:

דעת הקהל

- מזל טוב חביבי! יפה, יפה מאוד!
- אך דבר אחד חסר: מעטות הן התמונות!
- באמת עתון יפה, אך תמונות יותר מדי, תן ספרות יפה, שטויות לא כדאי!
- אומר לך האמת: העתון היה לשיחה, אך למה הספרות? מוטב תתן כריחה!
- יותר מדי קלות. זוהי הצרה.
- במקום האניקדוטות תן ספרות וזה!
- שוב פעם תרגומים! תבן לעפרים!
- תמונות תן חביבי, יפות, מרהיבות עין!
- לא לגרום לך צער; הלא ידידים אנו.
- באמת: למה כל זה? הרק זה חסר לנו?!
- המו"ל: עלינו להסתגל. לך ברחוב ושאל, לי חשוכה מאוד דעת הקהל!

ב"המזרח" ציינו על כל תצלום כמעט את השם "צינקוגרפיה פיקובסקי", אם במלואו ואם בקיצורים שונים. אבל את שמות הצלמים הביאו בצורה מקרית לחלוטין. אלה שהוזכרו היו ד. אורושקס, ז. וילנאי, צדוק בסאן, ב.

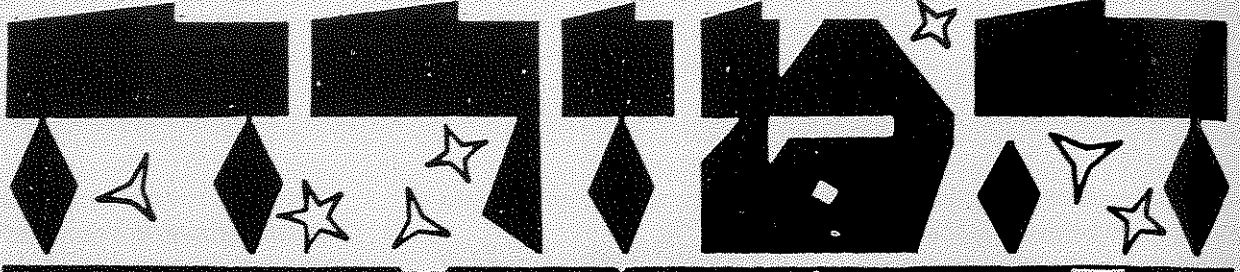
פייגין (חיפה), י. בן-דוב וי. קריסטל (זכרון יעקב). ממוצע הצילומים בחוברת היה 45 מקור נוסף לצילומים היתה הקרן הקיימת, והצילומים מחו"ל בוודאי שלא צולמו במיוחד ל"המזרח", ואולי משום כך הם מופיעים ללא שמות הצלמים.

נושאים לא חסרו. "המכללה [האוניברסיטה] העברית בבנינה" הוא הנושא הראשון בגיליון הראשון, שעל שערו מופיע תצלום "אורחנו הגדול, לורד ארתור בלפור, האנגלי הגדול הפילוסוף והמדעני, שהכריז בשם בריטניה ובעלי בריתה את ארץ ישראל בית לאומי לעם ישראל". אחד הצילומים בכתבה מראה את "ה'פדלוס' (משגיח המכללה) העברי הראשון בעולם".

"המזרח" הציטין, בין השאר בכך ש"פירגן" לשאר העתונים. התחרות העזה בין העתונים העבריים התבטאה בצורות שונות, ושמחה לאיד היתה אחת מהן. לא כך ב"המזרח". בלויית צילומים מספר "המזרח" כי "בה בשעה שרוכב הקוראים העברים נמצאים בגולה ורק חלק קטן מהם בארץ ישראל — הנה החלק הקטן הזה הכריע את הכף. שני העתונים היומיים אשר בארץ זכו לבנות להם בתים. 'דאר היום' כבר גמר את ביתו הגדול בירושלים ועכשיו גם קודאי 'הארץ' חגגו את חג הנחת אבן הפנה לעתונם החביב". כעבור זמן דיווח "המזרח" על כך שבקרוב יקבל "הארץ" מכונת סידור עברית גדולה, עליה אף לא חלמו העתונים העבריים בגולה.

"המזרח" היה עתון עברי — אבל לא לגמרי. כיוון שפניו היו גם אל הקוראים בחו"ל, היה הכיתוב לתמונות תלת לשוני: עברית, אנגלית וגרמנית. בשלוש הלשונויות האלה הופיעו גם ההודעות הטכניות, כגון "מפני סבות שאינן תלויות במערכת נתאחזה הוצאת הגליון הנוכחי". העתון נועד למכירה בארץ ובחו"ל, אולם התרגומים כוונו בעיקר לתיריפים, ומבחר השפות מעיד על הרכב הקונים הפוטנציאליים. "ידיד פשוט לא ידענו", אמר לימים אמיל פיקובסקי.

האנגלית והגרמנית היו בדרך כלל ברורות יותר מהעברית, כפי שזו הופיעה מתחת לתמונות, והכוונה היתה כי הכיתוב והתמונה

ד"ר שבועון ירושקמי מעניין

HAMIZRAH ILLUSTRATED MAGAZINE JERUSALEM

פרופסור ד"ר חיים ויצמן, ראש ההנהלה הציונית העולמית.
Prof. Dr. Ch. Weizmann, President of the World Zionist Organisation.
Prof. Dr. Chaim Weizmann, Präsident der Zionistischen Weltorganisation.

יחדיו יספרו את הסיפור:

○ אורי צבי גרינברג, משורר בעל אופי, בעל עצמיות חזקה. ליציאת הפואימא שלו "אימה גדולה וירח" ולהופעת ירחונו "סדן".

○ אמונדסן, התייר המפורסם, אשר קנה לו שם עולם בעופו עתה באירון אל הציר הצפוני. לשמחת לב העולם שב בשלום מתיורו והוא מתעתד לחדש את מעופו המדעי לחקור את הציר הצפוני. זהו האיש המשליך נפשו מנגד לשם המדע.

○ ש"מ, יהודי צעיר חולני, שרצח את אשתו הצעירה בתל-אביב ובמשפטו שעורר סנסציה גדולה, יצא דינו למות. העורך דין ד"ר מרדכי עליאש מירושלים, ערער על פסק דין המות של הרוצח, ועלה ביד הסניגוריה שלו להחליף את משפט המות בט"ו שנות עבודת פרך.

ירושלים עיר האבן

ציירים ואמנים היו כמובן "לחם חוק" ל"המזרח", שלא קימץ בצילומי יצירותיהם. כאשר ניתן היה לשלב "סיפור" בדיווח, יצא העתון מן הכלים, תוך שהוא שותל מרכאות לרוב:

קהל האורחים שביקר בחג הפסח העבר את ביתן בצלאל, התענג דרך אגב גם על הערוכה נוספת 'בזעיר אנפין': זוהי תערוכת הבר מצוה של בצלאל ש"ץ, בנו הקטן של הפרופסור, שמלאו לו בימים האחרונים שלוש עשרה שנה. בצלאל הוא טפוס מובהק מפרי הארץ, ועוד טרם הכנסו לעולם האחריות וכבר היה לאמן הציור והפסול, שעלינו להתחשב ברצינות עם כשרונו. בצלאל אינו טפוס של ילד פלא. בחגיגת בר מצוה שלו הופיעו 'פני העיר' ירושלים וחתן החגיגה 'דרש' לפניהם שתי 'דרשות': בתערוכה מיצירותיו ובנגינה על הכנור, יען גם בחכמת המוסיקה איננו באחרוני התלמידים. אנו מביאים פה מיצירותיו של הילד-האמן.

לצד היצירות — מופיע צילום של הילד עצמו, בחליפת מלחים.

שכונות בירושלים אף הן היו חביבות על עורך "המזרח", שכן "חומר הגלם" היה מונח מתחת לאפו ממש. כאשר דיווח על בית הכרם,

לא הסתיר תוכחתו מכוני שכונות אחרות:

הברכה 'כרוך מצבי גבול אלמנה' נשמעה במקום הזה רק בתחילת שנת תרפ"ג. אז הורס מעליו צעיף האלמנות. יותר משישים בית הוקמו על המקום השומם הזה, רובם בתי חומה מאבן ירושלם. כבישים יפים סוללו כמעט בכל פנות השכונה. ובתוך השכונה גן, המצוין בתכניתו ובנטיעותיו ומקושט בפרחים יפים. לשכונה בית ספר וגן ילדים משלה. ישוב עברי, רענן ומלא מרץ, צמח וגדל במקום הזה. השכונה הזאת, עם בניגיה היפים שנבנו ממסד ועד הטפחות בעבודה עברית, היא גם תוכחת מגולה לאלה מאחינו בירושלים, הבונים גם עתה בתיים והיחליהם בעבודה זרה.

אגב, לצד הצילומים מן השכונה הובאה גם סדרת צילומים של "שחמט חי בבית הכרם, שנערך ע"י הקלוב השחמטי עמנואל לסקר בירושלים". ב"שחמט חי" הכוונה היא לכך, שילדים לבושים לבן או שחור מילאו את תפקיד כלי השח על פני מגרש שהוכשר לכך בסמוך לשכונה.

בין הנושאים שזכו לתיעוד בסדרות הצילומים ב"המזרח" היו גם "ההליכה לקבר ר' שמעון בן יוחאי"; "חג ראשון למאי בארץ-ישראל" (חג ההמונים בחצר הגמנסיה בתל-אביב עם מקהלת ברנדמן); "הבחירות בתל-אביב" (ביום הבחירות השתמשו בכל מיני אמצעי תעמולה: באוטומובילים מודבקים כרזים וקריקטורות, ברכבי אָפנים שחלקו פתקאות לעוברים ושבים, אף התנהלו ויכוחי תעמולה ברחובות... כל מפלגה ומפלגה וכל קָעמד ומְעמד מכריזים על האמת שלהם ועל הסיסמאות שלהם. כל רשימה של קנדידים [מועמדים] מבטיחה לבחורים הרים וגבעות); "וזיר [שר] המושבות וזיר האויריה בא"י"; "מבראת [בית הבראה] הפועלים במוצא"; "בלפור בתל-אביב ובעמק" (בעצם הדבר — לא אכחיד — חובתי היא לדבר פה עברית. ואולם חוששני, שהקהל התל-אביבי לא יביני! שם "המזרח" בפי הלוד המכובד); "עבוד האבנים בידי גדוד העבודה" ("אבני ירושלים ואבני הארץ בכלל הן ממש פנינים, שעדיין לא עמדנו אפילו על ערכן האמיתי, ולאט לאט הולכים ומגלים ביניהן כל מיני

שיש שונים, המבטיחים עתיד גדול למקצוע האבן פה בארץ. ירושלים היא עיר האבן במלא מובן המלה, ולפי דברי המומחים עתידה ירושלים לתת אבני בנין לכל הארץ ואפילו לתוך-לארץ"); "גלוי תומת אגריפס בירושלים"; וכמובן "הספורט העברי" בהיבטים שונים.

"מצוקת המים בירושלים" הטרידה ביותר את "המזרח" — בתצלומים, בטקסט ובחרוזים. "אץ קוצץ", "בעלת בית", "בר האי", "סלסלה" — אלה היו מקצת מחתימותיו של קדיש יהודה סילמן. "געתי ומצאתי", הכתירה "בעלת הבית" את חרוזיה בעניין המים: "עירית ירושלים / דאגה רכה למים; / דאגה ודאגה / יום ויומים, / דאגה שבוע / וגם שבועים / וסוף-סוף הצליחה צלוח / לפתוח / את ארובות השמים!".

"לא ככל הגויים הם בית ישראל, / רבים הם כשרונינו ומוזותינו ברוכות: / אצלם עושים תערוכה של תמונות / ואצלנו — תערוכה של תערוכות." כך הגיב "אץ קוצץ" על "תערוכת מגדל דוד" ומבול התערוכות שנלוו אליה ושטפו אז את ירושלים, גם אם בטקסטים ובתצלומים התייחסו אליהן בכל הדרת הכבוד. המירוץ לקתדרות באוניברסיטה העברית שאך זה נחנכה, ובה נפתחה החוברת הראשונה של העתון, זכה אף הוא להצלפה רבת: "בוה יוכרז פרס ויתוך / (הפרס: קתדרה מן הסתם) / לאותו בן אדם / שימצא מורה בארץ / אשר איננו שוכב על ערש-דודי / במיטה, / על כי יִוִּי / לא היה לפרופסור באוניברסיטה!".

מי ערך את "המזרח"?

זלמן פבזנר, בספרו "שבעים שנה לעתונות הישראלית בארץ-ישראל", מציין את אביגדור המאירי וק.י. סילמן כעורכי "המזרח". סילמן אכן היה מעורב ב"המזרח", אולם מסופקני אם כעורך. מניין לו לפבזנר כי המאירי נמנה עם העורכים — איני יודע. שנים רבות לאחר הופעת "המזרח", כששאלתי את אמיל פיקובסקי, ענה כי לזכרונו, נעשתה עבודת העריכה "בתוך הבית".

משתתפי "המזרח" שצוינו בשמותיהם היו: אלישבע, ד"ר נח בראון, מ. גנסין, דוד

הופשטיין, אביגדור המאירי, ש. טשרניחובסקי, ק.י. סילמן (כאמור, גם בהרבה פסכודונימים), ש.י. עגנון — ו"יחנן מגוש חלב", שלפי ההערה המלווה היה "המשורר היהודי בטרנסילוניה, שספרו 'מספר הנבואות החדשות' עשה רושם כביר על היהדות שם." שירו "מתולות עלי דמגו" שהתפרסם ב"המזרח" בתרגומו של המאירי "נכתב אחרי הפרעות בעיר קלוד".

אחרי שישה גיליונות (האחרון היה כפול) מאות צילומים ועשרות איורים, פסק "המזרח" מלהופיע. מדוע נסגר? סביר להניח כי קרו כמה דברים: לעתון היו קשיי הפצה כיוון שלא היה עתון זול במיוחד: גיליון בן 16 עמודים (בפורמט 24x32 ס"מ) עלה 2.5 גרוש מצרי בארץ, 9 פני בחו"ל, ולשנה 55 גרוש מצרי בארץ, ו-18 שילינג בחו"ל. ייתכן גם שפיקובסקי התעייף מהעניין, ומודעת הפר-סומת העצמית שלו על פני עמוד שלם ממש בסוף הגיליון האחרון של העתון, בה מופיע דיוקן עצמו כמגלה סוד והטקסט "הסוד של ההצלחה בעסק מתברר ברקלמה מודרנית ובקטלוגים יפים. הזמינו קלישאות אצל מ. פיקובסקי", אכן עשתה את שלה, ולצינקוגרפיה נמצאה עבודה די הצורך גם בלעדי "המזרח". העתון הירושלמי הזה נדפס בתל-אביב דווקא, בדפוס "הפועל הצעיר", וייתכן שגם משום הטרחה הזו נמנו וגמרו בעליו להפסיק את הוצאתו.

כך או כך, גיליון ו-ז' חתם פרק בראשית זה בקורות העתונות המצויירת (למעשה מצולמת) בארץ.

של ההצלחה בעסק מתברר
ברקלמה מודרנית ובקטלוגים יפים
חזמינו קלישאות אצל
מ. פיקובסקי
ירושלים: רחוב מוסררה: ת.ד. 999

"סוד ההצלחה" של פיקובסקי — איור-מודעה מהגיליון האחרון של "המזרח"